

DANIEL WAŃCZYK

ESCHATOLOGIA I REWOLUCJA

MODERNISTYCZNA IDEA
DYMITRA MEREŻKOWSKIEGO

ESCHATOLOGIA I REWOLUCJA

DANIEL WAŃCZYK

ESCHATOLOGIA I REWOLUCJA

MODERNISTYCZNA IDEA DYMITRA MEREŻKOWSKIEGO

KRAKÓW 2021

Daniel Wańczyk
Uniwersytet Jagielloński, Kraków
📄 <https://orcid.org/0000-0003-1052-2809>

© Copyright by Daniel Wańczyk, 2021

Recenzenci: prof. dr hab. Janusz Dobieszewski
prof. dr hab. Adam Sawicki

Opracowanie redakcyjne: Adam Raczyński

Projekt okładki: Lesław Sławiński

ISBN 978-83-8138-598-5 (druk)
ISBN 978-83-8138-599-2 (PDF)
<https://doi.org/10.12797/9788381385992>

Na okładce wykorzystano obraz Kazimierza Malewicza
Trzy postacie kobiece z 1930 r. znajdujący się
w Państwowym Muzeum Rosyjskim w Petersburgu

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel.: 12 421-13-87; 12 431-27-43
e-mail: publishing@akademicka.pl

Księgarnia internetowa: <https://akademicka.com.pl>

SPIS TREŚCI

Zarys biografii Dymitra Mereżkowskiego	9
I. Narodziny światopoglądu utopijnego	17
Korzenie światopoglądu	22
Ewolucja światopoglądu	27
Radykalizacja światopoglądu	56
II. Jeźdźcy rewolucji.	93
Narodnictwo i Partia Socjalistów-Rewolucjonistów	98
Zamach na Wiaczesława Plehwego.	106
Zamach na wielkiego księcia	117
III. Idea w natarciu.	139
Car i rewolucja	142
Uzasadnienie przemocy	167
Kwatera główna rewolucji.	175
Francuskie elity – próba dialogu	194
IV. Spory o ideę.	209
Spór z Bierdiajewem	209
Spór z Rozanowem.	222
Drogowskazy i spór o inteligencję	249
V. Weryfikacja utopii.	267
Wspólnota	271
Idea w trybach historii – wojna	288
Kontrapunkt (?) Mereżkowski i Lenin	301
Między lutym a październikiem	305

Zakończenie.	315
Резюме.	319
Summary.	321
Bibliografia.	323
Indeks osób i postaci literackich.	333

Rodzicom

ZARYS BIOGRAFII

DYMITRA MEREŻKOWSKIEGO

[Mereżkowski] to radykał, ma temperament rewolucjonisty, jego myśli i cele charakteryzuje skłonność do skrajności, przez co odrzuca wszelkie kompromisowe, umiarkowane, reformatorskie rozwiązania¹.

Dymitr Mereżkowski (1865-1941), rosyjski modernista, ojciec symbolizmu, powieściopisarz, poeta, publicysta i filozof, urodził się 2 sierpnia 1865 roku w Petersburgu na Wyspie Jełagińskiej. Dorastał w rodzinie o konserwatywnych tradycjach, ojciec jako carski urzędnik w randze cywilnego generała dbał, by w domu panowała atmosfera szacunku do głowy imperium, choć jednocześnie fascynował się spirytyzmem, co prawdopodobnie odcisnęło swoje piętno na osobowości Dymitra Siergiejewicza². Matka, z którą łączyła go bardzo silna więź emocjonalna, wychowywała dziewięcioro dzieci i zajmowała się domem.

Po zakończeniu gimnazjum w 1883 roku przyszedł powieściopisarz rozpoczął studia na fakultecie historyczno-filologicznym uniwersytetu w Petersburgu, gdzie po zabójstwie cara Aleksandra II ograniczono autonomię i wprowadzono zaostrzony reżim nauczania. W czasie studiów Mereżkowski zainteresował się filozofią po-

¹ N. Bierdiajew, *O nowom religioznom soznanii*, [w:] idem, *Sub specie aeternitatis*, Sankt-Peterburg 1907, s. 344.

² Por. S. Mazurek, *Rosyjski renesans religijno-filozoficzny. Próba syntezy*, Warszawa 2008, s. 85.

zytywistyczną Augusta Comte’a, Herberta Spencera i Johna Stuarta Milla³, ale przede wszystkim ideami teoretyków narodnictwa Nikołaja Michajłowskiego i Gleba Uspienskiego, w których widział „swoich pierwszych nauczycieli”⁴. Pod wpływem rozmów z tym ostatnim Mereżkowski w 1884 roku udał się w prywatną „wędrowkę w lud”, w guberni ufijskiej i orenburskiej pieszo wędrował od wsi do wsi, „studiując” życie rosyjskich chłopów. Nie był to jedynie błahy epizod, gdyż pisarz przez kilka lat nosił się z zamiarem wyjazdu na prowincję i oddania się pracy wiejskiego nauczyciela. Planom tym nie było dane się ziścić, gdyż równolegle z narodnictwem, pod wpływem lektur Charles’a Baudelaire’a, Edgara Allana Poego i Fiodora Dostojewskiego Mereżkowski uległ fascynacji dekadentyzmem i symbolizmem, w którym odnalazł to, czego brakowało mu w „ludowym socjalizmie”, czyli duchową głębię, religijność oraz mistycyzm. Ostatecznie to życie literackie całkowicie go pochłonęło, choć jak sam przyznawał, młodzięńczy, nieco lekkomyślny, lecz bardzo szczerzy zachwyt ideaми narodnictwa pozostawił trwały ślad w jego światopoglądzie⁵, co znalazło później swój wyraz w międzyrewolucyjnej publicystyce oraz społecznych projektach tego okresu.

Po skończeniu uniwersytetu w 1888 roku wyjechał na Kaukaz, gdzie w Bordzomi, całkowicie przypadkiem, poznał osiemnastoletnią ekstrawagancką poetkę Zinaidę Gippius. Po kilku miesiącach znajomości wzięli ślub w ówczesnym Tyflisie, by przez kolejne 52 lata, wedle słów Gippius przeżyte bez jednego dnia rozłąki⁶, tworzyć wyjątkowy, bodajże najsłynniejszy w historii literatury rosyjskiej duet, wytyczający nowe trendy artystyczne i obyczajowe.

Mereżkowski zadebiutował zbiorem poezji wydanym w 1888 roku, cztery lata później ukazał się tom *Symbole (Pieśni i poematy)*, lecz

³ Por. *Istorija russkoj filozofii*, ried. M. Maslin, Moskwa 2008, s. 399.

⁴ D. Mereżkowski, *Awtobiograficzeskaja zamietka*, [on-line:] <http://silverage.ru/meravto> – 21 XII 2019.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Z. Gippius, *Dmitrij Mereżkowski*, Moskwa 1991, s. 284.

właściwym początkiem jego niezwyklej kariery okazał się krytyczno-literacki esej *O przyczynach upadku i o nowych prądach we współczesnej literaturze rosyjskiej* z roku 1893⁷, który okrzyknięto manifestem rosyjskiego symbolizmu. W tym samym czasie przystąpił do pracy nad trylogią *Chrystus i Antychryst*, składającą się z tomów: *Śmierć bogów. Julian Apostata* (1895), *Zmartwychwstanie bogów. Leonardo da Vinci* (1900), *Antychryst. Piotr i Aleksy* (1904). Z kolei za najbardziej znaczącą pracę krytycznoliteracką Mereżkowskiego uchodzi *L. Tołstoj i Dostojewski*, była ona publikowana na łamach czasopisma „Mir iskusstwa” (1902-1904). Przedstawiona w niej krytyka historycznego chrześcijaństwa, łącząca się z postulatem rehabilitacji cielesności i rezygnacji z ascetycznego przeżywania religii, ukazuje inspirację filozofią Friedricha Nietzschego oraz Wasilija Rozanowa.

W literacko-filozoficznym salonie, jaki prowadzili Mereżkowsky na przełomie wieków, stałymi bywalcami byli Wasilij Rozanow, Mikołaj Bierdiajew, Wiaczesław Iwanow, Lew Bakst, Aleksiej Remizow czy Siergiej Diagilew, wśród których zrodziła się myśl powołania instytucji sprzyjającej dialogowi inteligencji rosyjskiej i duchowieństwa. Efektem tego stały się zebrania religijno-filozoficzne, które oficjalnie, za zgodą oberprokuratora Świętobliwego Synodu Konstantyna Pobiedonoscewa oraz petersburskiego metropolity Antoniego odbywały się w latach 1901-1903. Sprawozdania z burzliwych dyskusji były publikowane w czasopiśmie „Nowyj put” i to właśnie fakt popularyzacji idei nowej świadomości religijnej, czyli rosyjskiego modernistycznego chrześcijaństwa, pośród coraz szerszej publiki stał się powodem wydania zakazu zebrania. Po rewolucji 1905 roku, kiedy sytuacja społeczno-polityczna bardzo się zmieniła, część osób związanych z zebraniem powołała Towarzystwo Religijno-Filozoficzne,

⁷ Podstawą wydania broszury stały się dwa wykłady wygłoszone przez Mereżkowskiego w Rosyjskim Towarzystwie Literackim. Pierwszy z nich miał miejsce 26 października 1892 roku i nosił tytuł: „O przyczynach upadku literatury rosyjskiej”; drugi odbył się 15 grudnia tego samego roku i był zatytułowany: „O nowych prądach we współczesnej literaturze rosyjskiej”.

które jednak straciło już swój wyjątkowy charakter i stało się jedną z wielu powstających w tamtym czasie inteligenckich inicjatyw⁸.

„Krwawa niedziela” i jej reperkusje stały się przyczyną silnego zwrotu w światopoglądzie Mereżkowskiego, który z pozycji myśliciela prawosławnego i monarchisty przeszedł na pozycję religijnego anarchisty, dążącego do nawiązania współpracy z radykalną inteligencją, głównie spadkobiercami tradycji narodnickich. Wyrazem tej przemiany stała się koncepcja teokracji anarchistycznej, której celem było rewolucyjne ustanowienie utopijnego, pozbawionego wszelkich form zwierzchności Królestwa Ducha, najpierw w Rosji, a kolejno w skali uniwersum. Znakami rozpoznawczymi tej idei stały się całkowita negacja prawosławia, monarchii, a nawet państwowości rosyjskiej w ogóle. Radykalizacja poglądów Mereżkowskiego, a w szczególności jego bliskie relacje z terrorystycznymi organizacjami inteligenckimi, poróżniły go z wieloma przyjaciółmi, przede wszystkim z Bierdiajewem i Rozanowem. Najważniejszymi tekstami z tego okresu są zbiory esejów: *Nadchodzący cham* (1906), *Car i rewolucja* (1907), *Nie pokój, lecz miecz* (1908), *W spokojnym wirze* (1908), *Chora Rosja* (1910) oraz beletrystyczna trylogia *Królestwo Bestii*, na którą złożyły się tomy: dramat *Paweł I* (1908) i powieści *Aleksander I* (1911-1912) oraz *14 grudnia* (1918).

Po rewolucji październikowej i zwycięstwie znienawidzonych przez Mereżkowskiego bolszewików wraz z Gippius i Dymitrem Fiłosofowem uciekł on z Rosji i przez Polskę (Fiłosofow pozostał w Warszawie) dostał się do Paryża. Od tego momentu rozpoczęła się antybolszewicka krucjata Mereżkowskiego, która swój wyraz znalazła między innymi w esejach: *Rosja i bolszewizm* (1920) i *Królestwo antychrysta* (1921, wyd. rosyjskie 1922). Wielkie nadzieje Dymitr Mereżkowski wiązał z Józefem Piłsudskim i wojną 1920 roku, jednak po podpisaniu traktatu ryskiego przeżył wielkie rozczarowanie. W tym

⁸ A. Nikołukin, *Fienomien Mereżkowskogo*, [w:] *Mereżkowskij. Pro et contra*, ried. idem, Sankt-Peterburg 2001, s. 14.

BIBLIOGRAFIA

Teksty źródłowe

- Bierdiajew M., *Autobiografia filozoficzna*, przeł. H. Paprocki, Kęty 2002.
- Bierdiajew N., *Istoki i sensy ruskiego komunizmu*, Paryż 1955.
- Bierdiajew M., *Królestwo Ducha i królestwo cezara*, przeł. H. Paprocki, Kęty 2003.
- Bierdiajew N., *Mereżkowski o rewolucji*, [w:] N. Bierdiajew, *Duchowny kryzys inteligencji*, Moskwa 1998.
- Bierdiajew N., *Nowożytność*, [w:] N. Bierdiajew, *Mutny liki*, Moskwa 2004.
- Bierdiajew N., *O nowym religijnym świadomości*, [w:] N. Bierdiajew, *Sub specie aeternitatis*, Sankt-Peterburg 1907.
- Bierdiajew N., *Pisma Nikołaja Bierdiajewa. Publikacja W. Alłoja, „Minuwszeje. Istoričeskij almanach” 1990, t. 9.*
- Bierdiajew N., *Russkaja idėja*, [w:] N. Bierdiajew, *Samopoznanie*, Moskwa-Char'kow 2006.
- Bierdiajew M., *Zarys metafizyki eschatologicznej. Twórczość i uprzedmiotowienie*, przeł. W. i R. Paradowscy, Kęty 2004.
- Bułgakow S., *Gierizm i podwizniczość*, [w:] *Wiechi. Iz głubiny*, Moskwa 1991.
- Bułgakow S., *Wojna i ruskożytność*, Moskwa 1915.
- Dostojewski F., *Biesy*, przeł. A. Pomorski, Kraków 2010.
- Dostojewski F., *Bracia Karamazow*, przeł. A. Pomorski, Kraków 2009.
- Dostojewski F., *Bracia Karamazow*, przeł. A. Wat, Warszawa 1984.
- Dostojewski F., *Dziennik pisarza*, przeł. M. Leśniewska, Warszawa 1982.
- Dostojewski F., *Dniownik pisateľa*, [w:] *Sobranije sočinenij w 15 tomach*, t. 13, Sankt-Peterburg 1994.
- Ern W., *Istoričeskaja cerkew*, [w:] W. Ern, *Socinenija*, Moskwa 1991.
- Ern W., *Tołstoj protiv Tołstogo*, [w:] *L.N. Tołstoj. Pro et contra*, Sankt-Peterburg 2000.
- Figier W., *Pamiati Frumkinioj i Bierdiagina, 11 ijuła – 13 ijuła 1907g. Matieriały suda, rieči i pisma F.M. Frumkinioj i M.W. Bierdiagina. Stichotworienija M.W. Bierdiagina i L. Mielszyna*, Moskwa 1908.
- Figier W., *Posle Szlisselburga*, [w:] W. Figier, *Izbrannnye proizwiedienija w triech tomach*, t. 3, Moskwa 1933.

- Figner W., *Zapieczatlenyj trud*, [w:] W. Figner, *Izbrannyje proizwiedienija w triech tomach*, t. 1, Moskwa 1933.
- Filosofow D., *Druzja ili wragi*, [on-line:] www.dugward.ru/library/filosofov/filosofov_druzja_ili_vragi.html – 27 XI 2021.
- Filosofow D., *Rieligiozno-filosofskie sobranija*, „Słowo” 1908, № 595.
- Frank S., *Biografija P.B. Struwe*, Nju Jork 1956.
- Frank S., *Mereżkowskij o „Wiechach”*, [w:] *Wiechi. Pro et contra*, ried. W. Sapow, Sankt-Peterburg 1998.
- Frank S., *O zadaczach Rieligiozno-filosofskogo obszczestwa (Po powodu statji D.W. Filosofowa)*, „Słowo” 1908, № 596.
- Gerszenzon M., *Priedisłowije k 1-mu izdaniju*, [w:] *Wiechi. Iz głubiny*, Moskwa 1991.
- Gerszenzon M., *Tworczeskoje samosoznanije*, [w:] *Wiechi. Iz głubiny*, Moskwa 1991.
- Gippius Z., *Biednyj gorod*, [on-line:] www.gippius.com/doc/articles/bedny-gorod.html – 27 XI 2021.
- Gippius Z., *Biez mira*, „Wiesy” 1907, № 1.
- Gippius Z., *Dmitrij Mereżkowskij*, Moskwa 1991.
- Gippius Z., *Historia mojego dziennika*, [w:] Z. Gippius, *Dzienniki petersburskie. Dziennik warszawski*, przeł. H. Chłystowski, Warszawa 2010.
- Gippius Z., *Niebieska księga (1914-1917)*, [w:] Z. Gippius, *Dzienniki petersburskie. Dziennik warszawski*, przeł. H. Chłystowski, Warszawa 2010.
- Gippius Z., *O bywszem*, [w:] Z. Gippius, *Sobranije soczinienij*, t. 8, *Dniewniki 1893-1919*, Moskwa 2003.
- Gippius Z., *Pariżskaja aźanda*, [w:] Z. Gippius, *Sobranije soczinienij*, t. 8, *Dniewniki 1893-1919*, Moskwa 2003.
- Gippius Z., *Riewolucyja i nasilije*, [w:] D. Mereżkowskij, Z. Gippius, D. Filosofow, *Car’ i riewolucyja*, Moskwa 2017.
- Lenin W.I., *Co robić?*, [w:] W.I. Lenin, *Dziela*, t. 5, Warszawa 1950.
- Mereżkowskij D., *Awtobiograficzeskaja zamietka*, [on-line:] http://silverage.ru/me_ravto/ – 21 XII 2019.
- Mereżkowskij D., *14 marta*, [w:] *Pieriełom 1917 goda: riewolucyonnyj kontiekt rus-skoj literatury*, ried. W. Połonskij, Moskwa 2017.
- Mereżkowskij D., *Angieł riewolucyi*, [w:] *Pieriełom 1917 goda: riewolucyonnyj kontiekt russkoj literatury*, ried. W. Połonskij, Moskwa 2017.
- Mereżkowskij D., *Bies ili Bog*, [w:] D. Mereżkowskij, *Nie mir, no miecz*, Chark’ow–Moskwa 2000.
- Mereżkowskij D., *Bor’ba za dogmat*, [on-line:] www.az.lib.ru/m/merezhkowski-j_d_s/text_1914_borba_za_dogmat_oldorfo.shtml – 27 XI 2021.
- Mereżkowskij D., *Cwiety mieszczanstwa*, [w:] D. Mereżkowskij, *Nie mir, no miecz*, Chark’ow–Moskwa 2000.
- Mereżkowskij D., *Griaduszczij cham*, [w:] D. Mereżkowskij, *Griaduszczij cham*, Moskwa 2004.

РЕЗЮМЕ

Настоящая работа является попыткой реконструкции и интерпретации идеи теократической анархии русского писателя и философа Дмитрия Мережковского (1865-1941), выросшей на почве его юношеского увлечения народничеством и символизмом и последующей критики христианства в духе модернизма.

Проведенный анализ показывает, как эстетическая и культурная концепция нового религиозного сознания, в результате русско-японской войны и начала революции, приобрела форму эсхатологической активности, а также политические, антисистемные и революционные черты с целью присоединения к борьбе за постреволюционный порядок. Мережковский, объявляя войну самодержавию и православию, постулировал реализацию теократической анархии – Царства Божьего на земле, освобожденного от всех форм рабства и иерархии, основополагающим принципом которого будет любовь к Богу и ближнему. Согласно сделанным предположениям, эта миллениаристическая и мессианская цель должна быть достигнута благодаря сотрудничеству Мережковского с радикальной интеллигенцией, которая под влиянием послания автора «Теперь или никогда» должна испытать трансформацию тождественности и преодолеть атеизм. Показывается, что эта концепция не была просто теоретическим видением, но привела к ближайшим отношениям Мережковского с членами Боевой Организации Партии Социалистов-Революционеров, в частности с Б. Савинковым, с которым начал он работать над созданием общины для реализации теократической анархии.

Работа имеет три основных цели. Первой из них является анализ эволюции и радикализации философского мирозерцания, происходящего под непосредственным влиянием исторических событий. Вторая – показать концепцию теократической анархии в широком контексте истории идей. Третья цель – проанализировать эволюцию модернистской эсхатологической концепции в политическую про-

грамму и ее включение в революционную деятельность. Структура работы подчинена определенным целям и состоит из пяти глав.

В первой главе, «Рождение утопического мирозерцания», исследуются причины радикального поворота в философии Мережковского, анализируется отношение Мережковского к событиям «Кровавого воскресенья» и русско-японской войны, а также обсуждаются важнейшие тексты 1905 года, указывающие рождение и формулировку основных положений концепции теократической анархии.

Вторая глава, «Всадники революции» намеренно нарушает линейное повествование работы с целью показать историю союзников, с которыми Дмитрий Сергеевич хотел реализовать свою утопию. Представляются философские традиции и социально-политические цели Партии Социалистов-Революционеров и ее Боевой Организации, а также характеристика ее основных активистов, в том числе Б. Савинкова.

Третья глава, «Идея в нападении», представляет собой анализ «паломничества» Мережковского в Париж в 1906-1908 гг., где он не только создал наиболее полную форму своей концепции, но также попытался распространить ее на Западе. В дополнение, к обсуждению текстов, созданных во время «добровольного изгнания», описывается установление сотрудничества Мережковского с активистами Боевой Организации и их взаимоотношения. Кроме того, были представлены отношения Мережковского с интеллектуальными элитами Франции.

В четвертой главе, «Споры об идее», указывается концепция теократической анархии в полемике с Н. Бердяевым и В. Розановым, а также с тезисами альманаха «Вехи».

Последняя глава, «Верификация утопии», показывает сильную связь идеи Мережковского с историческими событиями. Наблюдается, как концепция теократической анархии подвергалась пересмотру сначала под влиянием Первой мировой войны, а затем Февральской и Октябрьской революций. Обнаруживаются не только изменения внутренней структуры концепции, отношения к таким ключевым вопросам как Россия или буржуазия, но также пересмотр целей после победы большевиков.

SUMMARY

This monograph is an attempt to reconstruct and interpret the ideas of the anarchist theocracy proposed by the Russian writer and philosopher Dmitry Merezhkovsky (1865-1941). These ideas appeared due to the youthful fascination of narodnichestvo and symbolism, and the subsequent criticism of Christianity in the spirit of modernism.

The analysis shows how the aesthetic and cultural concept of new religious consciousness, resulting from the Russo-Japanese War and the outbreak of the revolution, transformed into activist eschatology, adopted political, revolutionary and anti-system characteristics, to join the struggle for post-revolution order. Merezhkovsky, by declaring war against the Tsarist autocracy and Orthodoxy, postulated the realization of the theocratic anarchy – God's Kingdom on earth, free from all forms of dependency and hierarchy, whose fundamental principle would be the love for God and neighbours. This millenarian and messianic goal should be achieved by Merezhkovsky's cooperation with radical intelligentsia, which under the influence of the author's *Now or never* ideas was to experience worldview transformation and overcome its atheism. As we show, the concept did not remain only a theoretical vision, but it was manifested in the form of Merezhkovsky's close relations with members of the Combat Organization of Socialist Revolutionary Party, with Boris Savinkov in particular, and with whom he proceeded to work on the establishment of the community which aimed at achieving the theocratic anarchy.

The dissertation has three main goals. The first one is the analysis of the evolution and radicalisation of the philosopher's worldview, under the direct influence of historical events. The second goal is to show the concept of the theocratic anarchy in the wide context of the history of this construct. Third one is the analysis of the evolution of a modernist eschatological concept into a political plan and revolutionary involvement. The structure of the dissertation was subordinated to thus defined goals and consists of five chapters.

The first one, *The Birth of a Utopian Worldview*, investigates the reasons for a radical turn in Merezhkovsky's philosophy by analysing his attitude to the events of the "Bloody Sunday" and Russo-Japanese War. It discusses the most important texts of the year 1905 which show the birth and formulation of the basic assumptions of the theocratic anarchy. It also presents its ideological inspirations and intellectual traditions.

The second chapter, *Riders of the Revolution*, constitutes a departure from the linear narrative of the whole dissertation, made in order to show the history of potential allies with whom Dmitry Sergeyevich wanted to realise his utopia. It presents the philosophical traditions and socio-political goals of the Socialist Revolutionary Party and profiles of all major activists, of Boris Savinkov in particular.

The third chapter, *The Concept in Charge*, constitutes an analysis of Merezhkovsky's "pilgrimage" to Paris in 1906-1908, where not only did he give his construct the fullest form, but also attempted to propagate it in the West. In addition to discussing the texts created during the "voluntary exile," this chapter describes the establishment of Merezhkovsky's cooperation with activists of the Combat Organization of the Socialist-Revolutionary Party and their mutual relations as well as Merezhkovsky's relations with French intellectual elites of that times.

The fourth chapter, *Disputes About the Idea*, shows the theocratic anarchy in numerous polemic fights with N. Berdyaev and V. Rozanov, as well as in the discussion of the theses of the legendary almanac *Vekhi*. Such a diverse comparison led to the presentation of main theses formed by Merezhkovsky and forced him to take a stance on allegations.

The last chapter, *The Verification of Utopia*, like the first one, shows a particularly strong entanglement of Merezhkovsky's idea in historical events, but in this case it shows how the concept of the theocratic anarchy changed under the influence of World War I and the February and October Revolutions. We observe here not only changes in the internal structure of the whole concept, attitude to key topics like Russia or the bourgeoisie, but also the evolution of philosophical attitude and the revision of ambition in the face of the Bolshevik victory.

Dymitr Mereżkowski (1865–1941) – rosyjski poeta, powieściopisarz i dramaturg, prekursor symbolizmu i czołowa postać rosyjskiego modernizmu. Uznawał się za ucznia Friedricha Nietzschego i Fiodora Dostojewskiego, jednak w odróżnieniu od swoich mistrzów nie poprzestawał na teorii, lecz dążył do wcielenia swoich idei w życie. Mikołaj Bierdiajew określał go mianem myśliciela radykalnego, rewolucjonisty „wyczekującego przewrotów geologicznych i katastrof kosmicznych”, mających przeobrazić całość bytu, tak doczesnego, jak i wiecznego. Ta skłonność do kreowania maksymalistycznych idei najsilniej uwidoczniła się w filozoficznej publicystyce Mereżkowskiego, a szczególnie w jego koncepcji teokratycznej anarchii, sformułowanej i rozwijanej w latach rewolucji rosyjskiej.

To właśnie czas pomiędzy krwawą niedzielą 1905 roku a przewrotem październikowym roku 1917 był w świadomości wielu rosyjskich filozofów czasem czystej potencji dziejowej, stwarzającej szansę przemiany świata w raj na ziemi. W tym rewolucyjnym tyglu idei, w walce o rząd dusz i zyskanie miana głównej narracji rewolucji, teokratyczna anarchia Mereżkowskiego była koncepcją nieoczywistą, często zaskakującą, przekraczającą dotychczasowy słowianofilsko-okcydentalistyczny paradygmat myśli rosyjskiej i jednocześnie korespondującą z zachodnim millenaryzmem, mesjanizmem, anarchizmem czy chrześcijańskim modernizmem. To pomieszanie woni kadzideł i swędu nitrogliceryny zrodziło filozofię tyleż fascynującą, co niebezpieczną, ukazując tym samym, jak różnymi ścieżkami rewolucyjna pycha rozumu, dążąc do urzeczywistnienia raju, realizuje piekło na ziemi. To także dowód, że rewolucja rosyjska nie musiała zakończyć się bolszewickim piekłem – mogła też zakończyć się piekłem neochrześcijańskim.

Daniel Wańczyk – filozof, tłumacz, doktor nauk humanistycznych w zakresie filozofii (Uniwersytet Jagielloński). Ukończył filozofię, filologię rosyjską oraz politologię. Stypendysta m.in. Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego (Moskiewski Uniwersytet Państwowy im. MW Łomonosowa) oraz Komisji Europejskiej (Petersburski Uniwersytet Państwowy). Jego zainteresowania skupiają się na historii filozofii rosyjskiej, historii idei i filozoficznych aspektach literatury.

ISBN 978-83-8138-598-5

<https://akademicka.pl>